

Газуда Л.М., Лизанець О.В.

ПЕРЕДУМОВИ ІНТЕГРАЦІЇ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

В статті розглянуто окремі аспекти інтеграційних передумов прикордонних регіонів. Охарактеризовано особливості інтегрування прикордонних регіонів європейських країн, передусім країн-членів Євросоюзу. Проаналізовано регіони NUTS-2 за класифікацією регіонів постсоціалістичних країн щодо виділення типів активності (депресивності) за рівнем безробіття.

Ключові слова: інтеграційні передумови, прикордонні регіони, країни-члени Євросоюзу, активні і депресивні регіони, рівень безробіття

ВСТУП

Сучасні інтеграційні процеси сприяють пошуку концептуальних підходів, окресленню нових альтернативних рішень в розв'язанні проблем міжнародного співробітництва в різних сферах економічної діяльності. Важливим питанням, при цьому, залишається зближення регіонів, передусім прикордонних на основі вирівнювання їх рівнів за рахунок стимулювання розвитку одних територій і стримування розвитку інших. Вирівнювання розвитку регіонів є важливим аспектом європейської ринкової економіки, що визначає політику Європейського Союзу у сфері інтеграційного регіонального розвитку. Незаперечним є факт, що в практичному зрізі остаточне вирівнювання рівнів регіонів навряд чи коли-небудь відбудеться, ^О однак, як переконує світовий досвід, нехтувати стратегією вирівнювання не можна, оскільки це обов'язково призведе до втрати економічної і політичної єдності. Роль і значення зовнішніх факторів при цьому суттєво зростає.

Інтеграційні процеси у сфері прикордонного співробітництва, передумови їх формування та розвитку є об'єктом посилення уваги у дослідженнях багатьох науковців, зокрема В. М. Гейця, М. І. Долішнього, С. І. Дорогунцова, М. А. Лендела, В. П. Мікловди, Н. А. Мікула, С. В. Сембера, Д. М. Стеценка, Л. Т. Шевчук та ін. Разом з тим, незважаючи на значний науковий доробок з цих питань, дослідженнями не охоплено всього спектру особливостей формування інтеграційних процесів на регіональному рівні.

Метою статті є окреслення окремих інтеграційних передумов регіонального розвитку.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання явищ і процесів у формуванні інтеграційних процесів розвитку прикордонного регіону, а також методи узагальнення та порівняння економіко-статистичної інформації.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Успішний розвиток інтеграційних процесів багато в чому залежить від передумов які існують у середині кожної одиниці, що інтегрує і між ними усіма. Так, ці передумови К.Дойч поділяє на чотири основні групи [1]: 1) взаємна відповідність частин, що мають інтегрувати; 2) сумісність їх цінностей і деяких справжніх спільних винагород; 3) взаємна відповідальність; 4) певна ступінь узагальненої спільної ідентичності або лояльності. Всі ці чотири групи передумов можуть взаємодіяти і підсилувати одна одну, але в принципі кожен з них можна й виокремити.

Однією з важливих інтеграційних передумов, а водночас і переваг прикордонних регіонів є суміжність їх територій та невелика віддаленість підприємств і організацій – суб'єктів зовнішньоекономічних зв'язків, що уже само по собі є важливим ресурсом до інтегрування. Крім того, в переважній більшості прикордонні регіони характеризуються більш високою, порівняно з іншими територіями часткою сформованої інтеграційної інфраструктури, в тому числі локальною.

Передумовами співпраці, що мають соціальний характер є етнічна близькість населення, що проживає на прикордонних територіях, значна частина якого володіє мовою або мовами населення країн-сусідів, досить високий рівень міжособових контактів, близькість елементів соціальної психології, культури. Вказані фактори є визначальними і в процесі формування прикордонних регіонів.

Ідея інтегрування прикордонних регіонів виникла ще в перші повоєнні роки з ініціативи місцевих органів влади на прикордонних територіях Італії та Австрії. Починаючи з середини 60-х років ХХ ст., окремі контакти в галузі культури переросли у багатогалузеве співробітництво. В 1978 р. представники двох північно-східних областей Італії, чотирьох середньоавстрійських земель, Словенії, Хорватії та землі Баварії зібралися у Венеції з метою створення територіального об'єднання щодо реалізації спільної регіональної політики. Пізніше до Альпійсько-Адріатичної угоди приєдналася ще низка областей Італії та Австрії, а в 1988 р. – 5 угорських округів. Із вступом у Спільку в 1990 р. швейцарського району Тіціно було завершено формування цієї територіальної організаційної структури. Відповідно до договору було створено комісії з питань культури і науки, зв'язку, туризму, водного господарства, державного планування та питань рекреації. За

відносно короткий проміжок часу робота комісії дала позитивні результати. Було реалізовано ряд проектів, зокрема з будівництва газо- і нафтопроводів, розвитку туризму. Окремі зв'язки, часто спонтанні, на території євrorегіону (Альпи-Адріатика) трансформувалися у конструктивне прикордонне співробітництво на довгостроковій основі, яке дедалі більше впливає на економічне, соціальне і культурне життя у цьому регіоні.

Покажемо щодо розгляданого прикордонного регіону є те, що до його складу спочатку ввійшли прикордонні території промислово розвинутих країн Австрії та Італії, а згодом приєдналися прикордонні території соціалістичних країн Словенії і Хорватії та капіталістичної Німеччини – землі Баварії. А перед розпадом соціалістичної системи – ряд округів Угорщини. До цього ж інтеграційного прикордонного формування з часом приєдналась і частина прикордонної території нейтральної Швейцарії.

Згодом локальна інтеграція поширилась на прикордонних територіях Франції, Швейцарії, ФРН, Бельгії, Скандинавії. Прикладом ефективною моделі функціонування багатостороннього прикордонного об'єднання є „EVROREGIO BASELIENSIS”, створений у 1971 р. Цей євrorегіон знаходиться між горами – Вогези (Франція), Чорний ліс (Німеччина) та горами Юра (Швейцарія). У структурі регіону узгоджуються інтереси представників трьох етнічних груп, управлінські механізми різних політичних систем: землі Південний Баден (Німеччина) як взірця парламентської республіки, побудованої на федералістичних засадах, департаменту Верхній Ельзас (Франція) як адміністративної одиниці централізованої президентської республіки та кантону Базель (Швейцарія) – високодецентралізованої директивної демократії.

Успішне тристороннє співробітництво в цьому євrorегіоні є позитивним прикладом для наслідування, оскільки тут у досить широких масштабах здійснюється обмін новітніми технологіями, набула розвитку маятникова міграція робочої сили. Десятки тисяч жителів прикордонних територій щоденно перетинають кордон, їдучи на роботу в іншу країну. Досить ефективно функціонує спільне франко-швейцарське підприємство „Євроаеропорт Базель – Мюльхаузен –Фрайбург”. На практичну основу поставлено концепцію створення мережі швидкісних поїздів „Реджіо”, що дає змогу швидко й екологічно чисто зв'язати усі центри прикордонного трикутника цього євrorегіону.

Заслугує на увагу створення євrorегіону в країнах Бенілюксу уздовж кордону Бельгії та Нідерландів. Позитивний досвід прикордонного співробітництва накопичено в євrorегіоні „Маас-Рейн”, який було утворено в 1976 р. На початковому етапі в нього ввійшли три держави та п'ять їх адміністрацій. Створення згаданого євrorегіону зніщували низові владні структури: губернатори бельгійських провінцій Лімбург і Лютих, нідерландської провінції Лімбург і глава урядового округу Кельн (ФРН). У 1992 р. до євrorегіону приєдналась німецькомовна спільнота Бельгії. В 1991 р. євrorегіон „Маас-Рейн” отримав статус „Спільки Міжнародного Прикордонного Співробітництва” (СМТС). На території сформованого євrorегіону проживають 3,7 млн. осіб, які розмовляють німецькою, французькою та голландською мовами.

Регіон „Маас-Рейн” має певні переваги, оскільки функціонує в рамках Євросоюзу і постійно отримує регіонально орієнтовану фінансову допомогу. Так, Комісія Європейського Співтовариства (КЄС) у 1991 р. через програму „Інтеррег” виділила євrorегіону 22 млн. еку, а на реалізацію п'ятирічної (1994-1999 рр.) програми „Інтеррег II” регіону асигновано більше 40 млн. еку [5, с. 127].

За останні 40 років в Європі створено і функціонують понад п'ятдесят євrorегіонів, особливо активну міжнародну співпрацю прикордонних територій через створення євrorегіонів розгорнуто в Німеччині. Такі утворення діють уздовж кордонів країни: з Данією, Нідерландами, Бельгією, Францією, Швейцарією, Австрією, Чехією і Польщею. Найбільш відомі з євrorегіонів – це „Гронау”, „Рейн-Вааль”, „Памина”, „Емс-Доларт”, „Маас-Рейн”, „Рейн-Маас-Північ”, „Верхній Рейн-Бодензеє”, „Арж-Альп” та інші [2, с. 45].

Дослідження науковців Лондонської школи економіки [8, с. 363-378] стверджують, що європейські (в межах ЄС) локальні утворення ефективно долають диспропорційність, а тому транс'європейські (інтер'європейські регіони) рухаються назустріч один одному, тобто відбувається процес вирівнювання. Однак, наприкінці ХХ ст. регіональна політика ЄС перейшла до нової парадигми – від застосування механізмів ліквідації диспропорцій та зближення рівнів регіонального розвитку шляхом міжрегіонального перерозподілу ресурсів до мобілізації ресурсно-виробничого потенціалу територій і застосування принципу субсидіарності. Цей підхід був використаний суміжними прикордонними регіонами Західної Європи, які налагодили взаємні контакти між державними регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, суб'єктами господарювання територій. Внаслідок цього, об'єднуючи зусилля для розв'язання спільних проблем, перейшли від співробітництва за окремими транскордонними угодами до співробітництва в межах євrorегіонів [7, с. 232, 233].

В окремих наукових виданнях стверджується, що країни Центральної Європи є досить характерним прикладом винятково ускладненої, важкої для дослідження системи внутрішньо- та зовнішньорегіональної асиметричності, яка, починаючи з 90-х років ХХ ст., мала тенденцію до поширення. Ідея європейських політиків (2000 р.) про поступову інтеграцію країн цього регіону до ЄС передбачала швидкі регіональні зміни серед країн-аплікантів з метою максимальної адаптації до умов членства у цій організації. А це повинно призвести до значних регіонально-галузевих трансформацій, про що свідчить досвід Німеччини. При цьому, враховуючи розміри країн-аплікантів (площа і чисельність населення), для таких країн характерна нова регіональна модель, а саме : NUTS-1, NUTS-2, NUTS-3 (Nomenclature of Territorial Units for Statistics), особливості яких проявляється в наступному [4, с. 370]:

1. NUTS-3 (найменші регіони), які чітко сформовані в кожній пострадянській країні, однак їх розміри є малозіставними з аналогічними регіонами країн-членів ЄС. На подолання зазначених відмінностей спрямовані адміністративно-територіальні реформи, що мають місце в нових незалежних державах.

2. NUTS-2 (регіони середнього рівня). Вони охоплюють далеко не всі країни, оскільки деякі з них не підпадають під нормативне виділення регіонів, зіставних з нормами ЄС, щодо чисельності населення (від 800 тис. до 3 млн.) та площі (від

30 км² до 94200 км²). На підставі цього такі країни, як Албанія, Словенія, Естонія, Латвія, Литва, Молдова, країни колишньої СФРЮ можуть бути представлені тільки на національному рівні.

3. NUTS-1 (найбільші серед постсоціалістичних) можуть мати тільки деякі країни. До них належать: Польща, Білорусь, Україна, Росія, Угорщина, Румунія, Чехія, Болгарія. Частина країн з цього списку можна лише з обмеженнями віднести до визначеної категорії регіонального обліку тому, що за умов європейської ідентифікації поділ, наприклад, Чехії, Болгарії, Білорусі та Угорщини складатиметься лише з 2-4 регіонів цього рівня.

Найдоцільнішим для аналізу є NUTS-2, що має значно більші переваги регіонального порівняння на національному та міждержавному рівнях. Перевагою дослідження цього ступеня є також те, що NUTS-2 є найбільш поширеним у євростатистиці та дозволяє виявити на порівняльній основі рівень конвергентності (дивергентності) регіонів прикордонних з ЄС територій.

Заслугує на увагу класифікація регіонів постсоціалістичних країн щодо виділення типів активності (депресивності) за рівнем безробіття. Оскільки Національним інститутом стратегічних досліджень виділення активних та депресивних регіонів окремих постсоціалістичних країн за рівнем безробіття (%) здійснено за даними 1998 р., ми поновили показники цієї таблиці за рахунок 2000, 2005 та 2009 рр. (табл. 1).

Таблиця 1 Активні та депресивні регіони NUTS-2 деяких постсоціалістичних країн за рівнем безробіття (%)*

Назва країни	Рівень безробіття				Регіони**	
	1998	2000	2005	2009	активні	депресивні
	Польща	10,4	16,1	17,7	8,2	Малопольський (7,6) Мазовецький (7,6) Сілезький (7,3) Великопольський (8,0)
Чеська Республіка	7,3	8,7	4,9	6,7	Столичний Празький (3,6) Центральна Богемія (6,2) Південна Богемія (5,0) Західна Богемія (6,5) Східна Богемія (6,5) Південна Моравія (6,4)	Північна Богемія (12,0) Північна Моравія (10,0)
Словаччина	23,4	18,8	16,3	12,0	Братиславський (7,1) Тренчівський (17,7)	Нітрівський (27,2) Банськобистровський (27,8) Пряшівський (33,6) Кошицький (28,7)
Угорщина	7,9	6,4	7,2	10,0	Центральна Угорщина (4,7) Центрально-Дунайський (8,9) Західно-Дунайський (6,0)	Південно-Дунайський (12,5) Північна Угорщина (18,5) Північна Велика Рівнина (16,9)
Болгарія	13,0	16,4	10,1	6,8	Південно-Центральний (5,2)	Північний Центр (16,2) Північний Схід (13,0)

*Сформовано за джерелами: [4, с. 383; 6, с. 545-546].

**Дані за 1998 р.

У Польщі, Словаччині та Болгарії (табл. 1) за показником рівня безробіття, депресивні регіони кількісно переважають активні, а в Чеській Республіці, навпаки, активні регіони. В Угорщині кількість активних і депресивних регіонів однакова – по 3 од. Із 6 депресивних регіонів Польщі 2 межують безпосередньо із Закарпатською та Львівською областями (Підкарпатський та Любуський), а з боку Словаччини також два (Пряшівський, Кошицький) та Північно-Східна частина Угорщини (Північна Угорщина). В названих депресивних регіонах аналізованих постсоціалістичних країн найвищий рівень безробіття, що значно перевершує середньонаціональні показники. Відмітимо, що до 2000 р. рівень безробіття наростав в усіх аналізованих країнах, а тим більше в депресивних регіонах, за винятком Угорщини. Така ж тенденція спостерігалася в Польщі до 2005 р., а в Угорщині рівень безробіття зріс порівняно з 2000 р. на 0,8 відсоткового пункта (в.п.).

У 2009 р. порівняно з 2005 р. рівень безробіття мав тенденцію до зменшення у Польщі, Словаччині та Болгарії, а в Чеській Республіці та Угорщині проявилась наростаюча тенденція.

На нашу думку, показник „за рівнем безробіття” не повністю відображає депресивність регіонів, оскільки більш важливим показником є рівень валового регіонального продукту (ВРП), який в Євросоюзі узгоджується з ВВП країни. З 2004 р. Україна також перейшла на показник ВРП замість валової доданої вартості (ВДВ), який є узагальнюючим індикатором економічного і соціального розвитку регіону.

Узагальнення наукових джерел з досвіду центральноєвропейських країн дає підстави стверджувати, що для якісного здійснення інтеграційних процесів прикордонного співробітництва, окрім відмічених, необхідними є такі передумови: побудова незалежної демократичної, соціальної, правової держави з ринковою економікою; децентралізація державної влади; підписання договорів про добросусідські відносини та співробітництво з суміжними державами; створення власної нормативної бази відповідно до європейських законів з прикордонної співпраці; структурна трансформація економіки України.

ВИСНОВКИ

Проблематика інтеграційних процесів прикордонного співробітництва набуває особливого значення в умовах розбудови єдиної Європи, оскільки наявність „проблемних” територій з низьким рівнем соціально-економічного розвитку, що є результатом господарювання минулих періодів, вимагає прискорення їх розвитку з огляду на геополітичне та гео економічне їх розташування та віддаленість від промислових центрів їх країн. У системі прикордонної співпраці важливе місце відводиться формуванню єврорегіонів як організаційної форми прикордонних відносин, де в межах своєї компетенції та за згодою центральних державних органів – на базі спеціальних розширених повноважень на міжнародне співробітництво – місцеві органи влади прикордонних областей мають можливість розробляти спеціальні комплексні програми економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, реалізовувати конкретні транскордонні економічні проекти, вирішувати проблеми зайнятості, інфраструктури, екології.

Подальші наукові публікації будуть зосереджені на дослідженнях інших інтеграційних передумов, що сприяють активізації прикордонного регіонального співробітництва.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Картунов О.В. Вступ до етнополітології [Електронний ресурс]: науково-навч. посіб.; Основні передумови інтеграційних процесів / О. В. Картунов. - К. - 1999. – 300 с. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua>
2. Лендел М.А. Єврорегіони в транскордонному співробітництві : досвід країн ЄС та можливості його трансформації в Україні / М. А. Лендел, В. П. Мікловда, О. М. Жулканич // Транскордонне співробітництво в умовах розширення Європейського Союзу на Схід: Монографія / [В.П.Мікловда, М.А.Лендел, С.С.Слава, С.В.Сембер та ін.] – Ужгород: Карпати, 2006. – 496 с.
3. Мікула Н. А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. А. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
4. Регіони України : проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : Монографія / [З. С. Варналій, А. І. Мокій, О. Ф. Новикова, С. А. Романюк та ін.]; за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
5. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Ринкова інфраструктура і зовнішньоекономічна діяльність регіонів: Щорічник наук. пр. Випуск V/ НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 1998.
6. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К.: Державне підприємство „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010. – 566 с.
7. Стеченко Д. М. Формування механізмів управління соціально-економічними процесами в єврорегіонах / Д. М. Стеченко // Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції [„Транскордонне співробітництво як фактор активізації євроінтеграційних процесів”], (Чернівці, 6-7 травня 2008 р.) / М-во освіти і науки України, Чернів. торгов.-економ. ін-т, – Чернів. торгов.-економ ін-т. 2008. – 492 с.
8. Rodrigues-Pose A. Convergence or divergence? Types of regional responses to socio-economic change in Western Europe // Tijdschrift voor Economische en Geografia. – 1999. – Vol. 90 (4). - P. 363-378.

Одержано 23.05.2012р.

Ó Газуда Леся Михайлівна, к.е.н., доцент, кафедра економіки, менеджменту та маркетингу ДВНЗ „Ужгородський національний університет”

Лизанець Олександр Володимирович, к.е.н., доцент кафедри економіки та управління бізнесом, Карпатський інституту ім. Августина Волошина